

Sekularism och politisk islam

En analys av antagonismen mellan två diskurser i Turkiet
- den kemalistiska och den islambaserade

Abstract

This paper concerns the divide between secularist and anti-secularist groups in Turkey, which is related to a greater antagonism between a Kemalist and an Islamic political discourse, dominant in Turkish politics since the 1980s. The main aim of the paper is to analyse the causes of the conflict using the discourse theory of Laclau and Mouffe. The second aim is to analyse the contents of each discourse and identify the main points of conflict between them. The empirical material used in the study consists exclusively of secondary sources treating the topic, and these are analysed using the theory of identity conflicts, which is part of Laclau and Mouffe's theory. It will be argued that the attempts of Kemalism to impose strict secularism by hegemonising the concepts of "modernity" and "Islam" led to the creation of an alternative political discourse based on political Islam. A new intellectual middle class sharing Islamic values formed in the 1980s and the Islamic discourse dissolved the Kemalist definition of "intellectual" as "Westernised secular". The peripheral segments of the working and capitalist classes suffered in different ways from the economic policies pursued by the Kemalist state, and these groups also turned to the anti-statist Islamic discourse.

Keywords: Turkey, secularism, Kemalism, Islam, Islamism, Welfare Party, Refah, Justice and Development Party, AKP, Republican People's Party, CHP, conflict, identity conflict, antagonism, discourse, Laclau, Mouffe.

Innehållsförteckning

1	Inledning	2
2	Teori	4
2.1	Laclaus och Mouffes diskursteori	4
3	Metod	8
4	Material	10
5	Analys	11
5.1	Definitioner	11
5.2	Diskursernas uppkomst	13
5.2.1	Kemalismens hegemoni	13
5.2.2	Den islambaserade motdiskursen	15
5.3	Den diskursiva kampen idag	17
5.3.1	Kemalism och politisk islam	17
5.3.2	Det turkiska folket	18
5.3.3	Demokrati	19
5.3.4	EU	20
5.4	Antagonismens uppkomst: identitetskonflikter.....	21
5.4.1	Den sociokulturella diskursordningen: religion och status	22
5.4.2	Den socioekonomiska diskursordningen: centrum och periferi	23
6	Slutsats	26
7	Referenser	28

1 Inledning

Våren 2007 samlades vid flera tillfällen hundratusentals demonstranter på Ankaras och Istanbuls gator för att protestera mot att regeringspartiet föreslagit en av sina egna företrädare, dåvarande utrikesminister Abdullah Gül, till presidentkandidat (BBC News 2007b; The Economist 2007a)¹. Det sittande regeringspartiet i Turkiet, Rättvise- och Utvecklingspartiet eller AKP (Adalet ve Kalkinma Partisi) anklagas av oppositionen för att dölja sina egentliga avsikter, vilka sägs vara att på sikt omvandla Turkiet till en islamistisk stat (Karlsson 2007 s.76). Den sekulära oppositionen uttryckte farhågor om att AKP skulle kunna få möjlighet att uppfylla detta mål om det innehade såväl premiärministerposten som presidentposten. Oron motiveras med att såväl Gül som premiärminister Erdoğan har ett förflutet i det radikalislamiska Valfärdspartiet (Refah Partisi) som förbjöds 1997 (Onar 2007; Somer 2007 s.1275). Misstankarna avfärdas i de flesta större europeiska massmedier och premiärminister Erdoğan och AKP anses i stället ha en positiv inverkan på den demokratiska utvecklingen och även på ett eventuellt EU-medlemskap (BBC News 2007a; The Economist 2007b; Spiegel Online 2007).

Den turkiska militären, som anser sig vara en garant för den sekulära staten och som tidigare har genomfört kupper med detta rättfärdigande, publicerade inför presidentvalet ett meddelande på sin hemsida som kunde tolkas som en varning om att ingripa i politiken om Gül blev president (BBC News 2007b; The Economist 2007a). Oppositionen bojkottade parlamentsomröstningen om huruvida Gül skulle bli president eller ej, vilket ledde till att omröstningen ogiltigförklarades. AKP tvingades att tidigarelägga det allmänna parlamentsvalet och på det sättet låta folket avgöra om partiet hade fortsatt förtroende (BBC News 2007b). Valet hölls 22 juli 2007 och blev en framgång för AKP, som fick egen majoritet i parlamentet. I augusti hölls på nytt en omröstning om Güls presidentskap och denna gång deltog samtliga oppositionspartier utom det kemalistiska Republikanska folkpartiet eller CHP (Cumhuriyetin Halk Partisi) och Gül blev president (BBC News 2007b; Hughes 2007).

Krisen runt presidentvalet kan ses som ett uttryck för en konflikt som under en längre period har delat Turkiet i två politiska läger, som generellt betecknas som sekularistiska och islamska eller islamistiska. Somer menar (2007 s.1272) att massdemonstrationerna var ett tecken på en bred sociopolitisk klyfta.

¹ Presidenten i Turkiet är statschef och har en roll liknande den tyska presidenten. En presidentkandidat föreslås av regeringen och en omröstning hålls sedan i parlamentet. Mandatperioden är sju år. Premiärministern innehar den verkställande makten.

Huvudsyftet med denna uppsats är att undersöka orsakerna bakom konflikten utifrån ett diskursteoretiskt perspektiv. Det är inte själva krisen runt presidentvalet i sig som är föremål för undersökningen utan den politiska konflikt som utspelar sig mellan, vad jag kommer att benämna, en sekularistisk diskurs och en icke-sekularistisk diskurs, och som är central i den turkiska politiken. Uppsatsens frågeställning är *hur kan man förklara uppkomsten av den konflikt mellan sekularistiska och icke-sekularistiska grupper i Turkiet som krisen runt presidentvalet 2007 var ett uttryck för?* Huruvida konflikten om religionens roll i politiken kan relateras till andra konflikter kommer också att undersökas. Det andra syftet med uppsatsen är att dekonstruera de båda åskådningarna eller diskurserna för att identifiera var konflikten ligger.

Frågan kan anses vara av intresse då den berör en konflikt vars utveckling många menar är avgörande för Turkiets demokratiska utveckling (Keyman 2007 s.228-229; Onar 2007; Somer 2007 s.1286). Det politiska läget i Turkiet tilldrar sig stort intresse i Europa, på grund av den betydelse ett eventuellt EU-medlemskap skulle ha, i USA, på grund av dess roll i Irakkonflikten, samt inom statsvetenskapen, bland annat då landet är den enda i huvudsak muslimska demokratin i Mellanöstern. Ur en statsvetenskaplig synvinkel är konflikten dessutom intressant då konflikter med religiösa motiv, i synnerhet där islam spelat en roll, allt sedan Sovjets fall har varit föremål för många vetenskapliga undersökningar. En teori som varit mycket omdebatterat det senaste decenniet är Huntingtons tes om civilisationernas kamp och denna debatt fick nytt liv efter attackerna mot World Trade Center 11 september 2001 (Keyman 2007 s.215-216). Poststrukturalistiska teorier har ifrågasatt Huntingtons essentialistiska syn på religion och kultur och menar i stället att identiteter och egenskaper skapas i diskurser (Kinnvall i Gustavsson & Tallberg 2006 s.33). Denna uppsats ansluter sig till den poststrukturalistiska genren.

2 Teori

Denna studie behandlar ett fall av en politisk konflikt som kan betraktas som en kamp mellan två politiska diskurser på nationell nivå, där religionens roll i politiken står i centrum. Uppsatsen är teorikonsumerande och den teori som är utgångspunkt för analysen är Ernesto Laclaus och Chantal Mouffes diskursteori. Diskursteori är användbar för att analysera utvecklingen av samhällsåskådningar och Laclaus och Mouffes diskursteori har valts då den omfattar analytiska redskap för att undersöka skilda diskurser i konflikt med varandra och samspelet mellan dessa (Winther Jörgensen & Phillips 2000 s.40-41).

Många fallstudier är även teoriprövande i den meningen att resultaten antingen stärker eller försvagar en teoris förklaringskraft. Diskursteorier kan dock, i likhet med marxismen, inte testas, eftersom de är allomfattande och inte sätter upp villkor för i vilka fall teorin bör gälla (Howarth 2000 s.130). Enligt den hermeneutiska och poststrukturalistiska grund som diskursteori utgår från fungerar världen inte enligt bestämda strukturer så att kausala samband objektivt kan fastställas, och det är därför inte möjligt att generalisera resultaten av en studie till andra liknande fall (Kinnvall i Gustavsson & Tallberg, 2006, s.123). Denna studies syfte är endast att förklara ett visst fall och inte att testa eller utveckla den teori som används.

2.1 Laclaus och Mouffes diskursteori

Laclaus och Mouffes diskursteori bygger på ett poststrukturalistiskt synsätt, vilket innebär att det inte finns någon objektiv verklighet eller objektiv kunskap om denna. Laclau och Mouffe förnekar inte att det finns en fysisk verklighet utanför våra sinnen, men menar att den inte har någon mening utanför människors världsbild (Howarth 2000 s.104; Laclau & Mouffe 2001 s.108; Winther Jörgensen & Phillips 2000 s.15, 42). Den kunskap vi har om världen formar verkligheten och utgör också en del av denna. Winther Jörgensen & Phillips (s.15) åskådliggör synsättet med ett exempel där en översvämning inträffar. Översvämningen sker oberoende av människors tankar eller tal och kan dränka människor oberoende av deras föreställningar om den. Så snart översvämningen uppfattas av människor blir den dock en del av diskursen. Den skulle kunna tolkas som ett naturfenomen orsakat av kraftig nederbörd, som ett resultat av regeringens ovilja att bygga fördämningar eller som ett straff från Gud.

Laclau och Mouffe menar att individers agerande i hög grad bestäms av strukturer och därför står enskilda aktörer inte i fokus i deras teori (Winther Jörgensen & Phillips 2000 s.24). De strukturer som styr människor är de

konstruerade världsbilder som Laclau och Mouffe kallar *diskurser*. En diskurs definieras som ett fastställande av betydelser inom en viss domän, till exempel politik eller medicin. Laclau och Mouffe menar, till skillnad från exempelvis Fairclough, att alla samhällsliga fenomen, såväl språkliga som icke-språkliga, tillhör diskursen. Utanför diskursen finns endast en materiell betydelselös verklighet. På så sätt avvisas också synsättet att det förekommer ett dialektiskt samspel mellan diskursen och en materiell verklighet. Materiella företeelser som infrastruktur, ekonomi och institutioner tillhör också diskursen (Howarth 2000 s.104; Laclau & Mouffe 2001 s.108-110; Winther Jørgensen & Phillips 2000 s.25-26, 33). I Saussures strukturalistiska lingvistik som har inspirerat Foucaults diskursteorier görs en analytisk uppdelning mellan språkliga tecken och de konkreta eller abstrakta objekt som de representerar. Denna löses också upp enligt Laclaus och Mouffes teori, då såväl begreppet ”översvämning” som fenomenet i sig får sin betydelse genom diskursen (Winther Jørgensen & Phillips 2000 s.32).

Alla de språkliga uttalanden och sociala handlingar som ger ett visst objekt dess betydelse kallas *artikulationer*. Artikulationerna ställer objektet i relation till andra objekt och på så sätt reproduceras eller förändras objektets mening. Diskursen skapas således hela tiden och är ingen avslutad process. En diskurs innehåll och struktur är också *kontingent*, det vill säga möjlig men inte nödvändig, och hade alltid kunnat se ut på ett annat sätt än den gör.

En diskurs består av objekt (däribland språkliga tecken) vilkas betydelser är relativt fastställda och som kallas *moment* (*differential positions*). De objekt vars betydelser är omstridda eller odefinierade kallas *element*. *Nodalpunkter* är moment som är centrala inom en viss diskurs, på det sättet att andra moment organiseras runt dem (Howarth 2000 s.102-103; Winther Jørgensen & Phillips 2000 s.33-35). Winther Jørgensen och Phillips (2000 s.32) liknar diskursen vid ett fisknät där momenten är knutar som förbinds med andra knutar och får en bestämd plats i nätet. En diskurs är dock aldrig fullständigt fastställd och ett moment kan återigen bli ett omstritt element då dess betydelse utsätts för konkurrens från andra diskurser.

Inom varje domän finns det flera diskurser eller konkurrerande förhållningssätt som kämpar om att definiera vissa centrala element, som kallas *flytande signifikanter*. Dessa flytande signifikanter är samtidigt moment *inom* respektive diskurs, då de där har givits en definition (Winther Jørgensen & Phillips 2000 s.35).

Enligt Laclau och Mouffe har individer flera identiteter som alla konstrueras i diskursen. Ett *subjekt*, som individen kallas, intar olika *subjektspositioner*, det vill säga identifierar sig med olika identiteter. Subjektet är *fragmenterat* och kan uppleva sig som ”läkare”, ”socialdemokrat”, ”sportintresserad”, ”kvinna”, ”sambo” eller ”mamma” beroende av var hon befinner sig och med vem hon talar (Winther Jørgensen & Phillips 2000 s.48-51).

En gruppidentitet, till exempel gruppen ”vita” i Storbritannien efter andra världskriget, skapas genom att konstruera *den Andra*, i det här fallet ”svarta”. Begreppet ”vita” blir identitetsdiskursens nodalpunkt och olika moment, som ”överlägsen” och ”civiliserad”, sätts samman med nodalpunkten i så kallade *ekvivalenskedjor*. Dessa moments motsatser, ”underlägsen” och ”ociviliserad”,

kopplas ihop med *den Andra*, i detta fall ”svarta”. En grupp är aldrig av naturen given och existerar först när någon talar till eller om en grupp, eller i en grups namn. Identitetsdiskurser är, som alla diskurser, kontingenta och kan förändras eller upplösas. Laclaus och Mouffes identitetsbegrepp skiljer sig från den historiematerialistiska synen där identiteterna är förutbestämda av en objektiv klasstillhörighet (Winther Jörgensen & Phillips 2000 s.45, 51-53).

Laclau och Mouffe menar (2001 s.119-120) att samtidigt som en grupp konstrueras skapas också dess intressen. I motsats till marxismen anser de att intressen inte är givna av ekonomiska strukturer utan att de skapas i den politiska diskursen:

Class ”interests” are not given to politics and ideology by the economy. They arise within the political practice, and they are determined as an effect of definite modes of political practice. Political practice does not recognize class interests and then represent them: it constitutes the interests which it represents (Laclau & Mouffe 2001 s.120).

Olika diskurser kämpar om att definiera grupper, deras identitet och världsbild, och det är på det sättet samhället skapas. De begrepp som används för att ge bilden av samhället som en helhet, till exempel ”folket” eller ”Sverige”, kallar Laclau och Mouffe för *myter*. Dessa uttryck är en typ av flytande signifikanter eftersom de ges olika innebörd i olika diskurser. ”Det bästa för folket” kan betyda vitt skilda saker för en vänster- och en högerpolitiker, eftersom de identifierar sig med skilda politiska diskurser (Winther Jörgensen & Phillips 2000 s.46-47).

Antagonism är de konflikter som uppstår då individer hindras från att identifiera sig med en viss identitet på grund av att andra diskurser identifierar samma individer på ett sätt som motsäger den första identitetens diskurs (Howarth 2000 s.105; Laclau & Mouffe 2001 s.125). Winther Jörgensen och Phillips (2000 s.53-55) ger ett exempel på en antagonism där två olika subjekspositioner eller identiteter som samma individer identifierade sig med hindrade varandra. Före första världskriget kom den diskurs som delade in människor i arbetare och kapitalister i konflikt med den nationella diskursen som definierade människor som tyskar eller fransmän. I den första diskursen innebar identiteten som arbetare en solidaritet med arbetare världen över, medan den senare diskursen uppmanade till en solidaritet med den egna nationen. Den nationella diskursen lyckades bli dominant och tränga undan den alternativa identiteten så att tyska arbetare främst såg sig som tyskar och därmed kunde rättfärdiga ett krig där de dödade franska arbetare.

En sådan process där en diskurs tränger undan alternativa synsätt så att antagonismen upplöses kallar Laclau och Mouffe en *hegemonisk intervention*. Resultatet av interventionen är en ny eller förändrad diskurs som ersätter de två gamla. Om diskursen helt slutar att ifrågasättas har den blivit *hegemonisk* (Laclau & Mouffe 2001 s.134-136; Winther Jörgensen och Phillips 2000 s.55).

Winther Jörgensen och Phillips (2000 s.34, 136-137) kritiserar Laclau och Mouffe för att inte tydliggöra vad de menar med sitt begrepp *det diskursiva fältet*. Laclau och Mouffe definierar det som den betydelse som en diskurs utesluter,

men det är inte tydligt huruvida det är all annan möjlig betydelsebildning som menas, eller endast de diskurser som är konkurrerande inom samma domän. Winther Jörgensen och Phillips föreslår att ”det diskursiva fältet” ska användas som all möjlig utesluten betydelsebildning, till exempel fotboll i förhållande till en medicinsk diskurs. De inför sedan Faircloughs begrepp ”diskursordning”, som syftar på de diskurser som konkurrerar inom samma terräng, till exempel medicin. Detta begrepp kommer att användas i uppsatsen.

3 Metod

Huvudsyftet med uppsatsen är att undersöka hur antagonismen mellan den sekularistiska och den icke-sekularistiska diskursen har uppstått. Laclaus och Mouffes diskursteori som syftar till att dekonstruera de stora dominerande diskurserna i ett samhälle kommer att användas som analysverktyg. Laclaus och Mouffes teori fokuserar på avpersonifierade abstrakta diskurser och deras egna studier analyserar inte konkreta uttalanden eller andra artikuleringar (Winther Jörgensen & Phillips 2000 s.27-28, 57).

Det empiriska materialet kommer att utgöras av andra forskares studier av respektive diskurs. Ett flertal forskare har beskrivit huvudidéerna inom de olika politiska åskådningarna, även om de inte har gjort rena diskursanalyser eller använt sig av Laclaus och Mouffes begrepp. I uppsatsen kommer deras material att analyseras utifrån ett diskursteoretiskt perspektiv. Analysen kommer därmed inte baseras på primärmaterial utan i stället utgöras av en omtolkning av det sekundärmaterial som finns. Då analysen i likhet med Laclaus och Mouffes egna analyser inte kommer att vara någon ren textanalys där konkreta uttalanden undersöks borde det inte utgöra något större hinder (se även tillämpningen av Laclaus och Mouffes teori i *Discourse Theory and Political Analysis* av Howarth et al. (2000).

I analysen kommer den historiska bakgrunden till respektive diskurs att undersökas. I nästa steg kommer diskursernas nuvarande innehåll att behandlas och respektive diskurs nodalpunkt och de moment som är kopplade till denna att undersökas. De flytande signifikanter som är föremål för den diskursiva kampen kommer att identifieras. I den sista delen av analysen kommer Laclaus och Mouffes teori om hur antagonismer uppstår genom att identiteter hindrar varandra att användas.

Laclaus och Mouffes teori är i sig dock inte lika användbar för att förklara *varför* dessa identiteter från början kommer i konflikt med varandra. Flera forskare har studerat faktorer som anses ha lett till konflikten mellan sekularistiska och icke-sekularistiska grupper (Gülalp 2001; Göle 1996; Kamrava 1998; Kaya 2004; Mecham 2004; Somer 2007; Yavuz 2000). Vissa av de faktorer som behandlas i dessa studier är möjliga att tolka utifrån ett diskursteoretiskt perspektiv. Somliga teorier kräver mer omtolkningar, till exempel de som utgår från ett historiematerialistiskt perspektiv och menar att ekonomiska förhållanden styr den politiska utvecklingen. Laclaus och Mouffe menar (2001 s.119-120) att hela samhället, även ekonomin, är skapade av diskurser. De förnekar dock inte att ekonomiska intressen kan spela in i politiken, men menar att dessa också skapas i en diskurs. Det är därför möjligt att analysera hur diskurser inom olika diskursordningar förhåller sig till och påverkar varandra. Enligt Winther Jörgensen & Phillips (2000 s.10, 142) är det fruktbart att kombinera ett

diskursanalytiskt perspektiv med andra perspektiv och menar att man kan ”översätta” andra teorier till diskursiva termer.

Enligt Laclau och Mouffe består diskursen inte bara av språk eller symboler så som mode och konst, utan av alla sociala fenomen (Winther Jørgensen & Phillips 2000 s.42). Deras synsätt öppnar för en diskursteoretisk analys av samhälleliga fenomen i allmänhet, inte bara språkliga uttalanden, även om de inte tillhandahåller så många konkreta analysredskap för ändamålet. Avsikten i uppsatsens analys är att genomgående utgå ifrån det ontologiska och epistemologiska synsätt som Laclau och Mouffe förespråkar i sin diskursteori.

Enligt diskursteori finns det inget objektivt sätt att beskriva diskurser på, eftersom all kunskap är subjektiv (Winther Jørgensen & Phillips 2000 s.56). Laclau och Mouffe ger endast generella definitioner på diskursens beståndsdelar, till exempel moment, element och flytande signifikanter, men visar inte hur operationaliseringar av begreppen kan genomföras så att man i ett empiriskt material kan identifiera dem. Intersubjektivitet kan endast uppnås genom att författaren öppet resonerar kring de val som görs och hänvisar till de källor som ligger till grund för dem.

4 Material

Som nämnts i metodavsnittet består det empiriska materialet för analysen endast av sekundärmaterial, det vill säga andra forskares studier av den politiska konflikten mellan sekularistiska och islambaserade grupper, huvudidéerna på respektive sida samt deras förklaringar till varför konflikten har uppkommit. Detta material kommer i analysen att tolkas ur ett diskursteoretiskt perspektiv.

Materialet består av artiklar publicerade i vetenskapliga tidskrifter samt vetenskapliga böcker. Publikationer av både turkiska och icke-turkiska författare har använts, men dock endast publikationer på engelska, då jag inte behärskar turkiska. Detta innebär givetvis en begränsning men det material som har använts anser jag ändå vara tillräckligt omfattande för att ge en bred bild av ämnet ur olika synvinklar.

Det har varit av stor vikt att granska innehållet i källorna noggrant, i synnerhet eftersom ämnet handlar om en konflikt med starka känslor inblandande. Uppmärksamhet har fästs vid om författarna har utelämnat relevanta uppgifter som skulle kunna försvaga deras egen argumentation.

5 Analys

I analysen kommer jag att visa hur konflikten mellan den sekularistiska diskursen och den icke-sekularistiska diskursen är del av en större politisk konflikt mellan en kemalistisk och en islambaserad diskurs. En undersökning av de andra motsättningar som finns mellan den kemalistiska och den islambaserade diskursen och deras relation till den religionspolitiska konflikten är nödvändig för att kunna förklara uppkomsten av just denna konflikt, vilket kommer att framgå i analysen.

Den första delen av analysen består av en redogörelse för uppkomsten och utvecklingen av dels den kemalistiska diskursen och dels den islambaserade diskursen. Jag har valt att låta denna del ingå i analysen trots sin mer beskrivande karaktär, eftersom den samtidigt är en tolkning utifrån diskursteorin. I den andra delen analyseras antagonismen mellan de båda diskurserna som den ser ut idag mera ingående. De flytande signifikanter som är föremål för kampen mellan diskurserna identifieras. I analysens sista del undersöks de faktorer som har orsakat konflikten och Laclaus och Mouffes teori om identitetskonflikter används. De förändringar som har skett inom diskurserna sedan antagonismens uppkomst på 1980-talet kommer endast att behandlas i viss mån då de inte är centrala för uppsatsens frågeställning.

5.1 Definitioner

Laclau och Mouffe ger ingen konkret definition för hur en diskurs kan avgränsas. Winther Jörgensen och Phillips (2000 s.136-137) menar att det i första hand är studiens syfte som avgör hur diskurserna bör avgränsas. Om syftet är att undersöka hur ett medicinskt perspektiv förhåller sig till ett ekonomiskt när det gäller utbrändhet blir det relevant att tala om en medicinsk respektive en ekonomisk diskurs. Om man däremot vill undersöka vilka olika behandlingar av utbrändhet som förekommer kan man dela in den medicinska diskursen i till exempel en läkemedelsdiskurs och en naturmedicindiskurs.

I min analys är det relevant att tala dels om en diskursordning som rör religionens roll inom den turkiska politiken och dels om en bredare nationell diskursordning som omfattar turkisk politik i allmänhet. Den sekularistiska diskursen och den icke-sekularistiska diskursen tillhör varsin bredare politisk diskurs som opererar i den allmänna politiska diskursordningen. I analysen kommer jag att visa hur den sekularistiska diskursen utgör en del av en kemalistisk diskurs som står i konflikt med en islambaserad diskurs, i vilken den icke-sekularistiska diskursen ingår.

Jag har valt att använda termen ”sekularistisk” då ett flertal forskare har använt engelskans ”secularists” för dem som har sett AKP och dess föregångare som ett hot mot en sekulär stat (Keyman 2007 s.217; Somer 2007 s.1275; Yavuz 2000 s.26).² I en artikel om turkisk politik definierar Somer ”secularists”:

We may call the latter (non-religious actors, *förf. anm.*) *secularists* who would, everything else being the same, minimize religion’s public-political role and visibility (Somer 2004 s.5).

Jag har valt att tala om att översätta den engelska termen ”secularist” med ”sekularist” (person) respektive ”sekularistisk” (adjektiv).³

Termen ”kemalistisk”, som jag låter beteckna den ena breda politiska diskursen, är gängse bland forskare i ämnet och förklaras i följande avsnitt (Çelik i Howarth et al. 2000 s.193; Güllalp 2001 s.435; Yavuz 2000 s.22). Jag har valt att kalla den andra breda politiska diskursen för islambaserad. Termen ”islamistisk” har undvikits då ”islamism” ibland definieras som *militant* politisk islam (Bonniers Svenska Ordbok 2002). Begreppet ”islamsk” är snarast synonymt med muslimsk, och betyder endast religiös i allmänhet (Bonniers Svenska Ordbok 2002). Termen ”islambaserad” har använts för att visa att diskursen grundar sig i en religion men samtidigt rör ett annat fält, nämligen det politiska.

Det finns givetvis andra politiska diskurser än den kemalistiska och den islambaserade, men det är dessa två som är centrala i konflikten om religionens roll i politiken och också i övrigt är dominanta i den turkiska politiken.⁴ De diskurser som har definierats är givetvis inte enhetliga, men jag har försökt fånga de mest framträdande dragen som har dominerat respektive diskurs under bestämda perioder. Från 1980-talet då den islambaserade motdiskursen växte fram tills slutet av 1990-talet dominerade Valfärdspartiet diskursen, medan efterföljaren AKP i och med valsegern 2002 har kommit att överta denna position (Mecher 2004 s.350). Den kemalistiska diskursen är nära förknippad med staten och representeras av militären, konstitutionsdomstolen och det Republikanska folkpartiet (CHP) framför andra partier (Karlsson 2007 s.73, 77-78, 123). I Laclaus och Mouffes diskursteori behandlas inte enskilda aktörer eller deras varierande möjligheter att definiera en diskurs (Winther Jörgensen & Phillips 2000 s.62-63). Då teorin tillämpas för att analysera en viss diskurs är det dock nödvändigt att definiera vilka aktörer eller institutioner som kan sägas representera diskursen.

² Termen ”sekularist” skiljer sig från ”sekulär”, som endast betyder ”världslig” (Svenska Akademiens ordlista 2006).

³ Den första översättningen finns med i Norstedts stora engelsk-svenska lexikon (2000), medan den andra exempelvis används av Turkietforskaren Elisabeth Özdalga (2005).

⁴ En annan konflikt som är framträdande i turkisk politik är kurdfrågan, men denna är inte av större relevans för den konflikt jag undersöker, eftersom det inte går en lika tydlig skiljelinje mellan de båda diskurserna i frågan och då en annan diskurs, den kurdiska nationalistiska diskursen, också spelar en huvudroll i konflikten.

5.2 Diskursernas uppkomst

5.2.1 Kemalismens hegemoni

Den ideologi som sedan 1930-talet har omnämnts kemalism eller atatürkism utgår från den moderniseringspolitik som Mustafa Kemal (allmänt kallad Atatürk) grundade den turkiska republiken med i början av 1920-talet (Kaya 2004 s.78; Zürcher 1997 s.189). Trots förändringar i innehållet lever kemalismen och tron på Atatürks principer än idag och det kan därför anses vara meningsfullt att tala om en kemalistisk diskurs. I detta avsnitt ges en översikt över den kemalistiska diskursens historia från 1920-talet fram till militärkuppen 1980, för att ge en förståelse för diskursens dominerande ställning i turkisk politik och hur denna har påverkat uppkomsten av den islambaserade diskursen.

Jag har valt att kalla de olika diskurser som under 1900-talet har konkurrerat med den kemalistiska för *motdiskurser*, eftersom de har det gemensamt att de vuxit fram i opposition till den kemalistiska diskursen. Flera forskare väljer också att kalla övriga diskurser för motdiskurser då de anser att den kemalistiska diskursen i långa perioder varit mer eller mindre hegemonisk (Çelik i Howarth et al. 2000 s.193; Güralp 2001 s.435; Yavuz 2000 s.22). Kemalismen har skrivits in i författningen som den officiella ideologi som statsapparaten bör vara trogen. Dess ställning har också stärkts avsevärt genom militärens stöd, som bland annat tagit sig uttryck i kortvariga militärkupper 1960, 1971 samt 1980 med hänvisning till upprätthållandet av kemalismens principer. Författningsdomstolen har vid dessa kupper förbjudit partier som har gått emot kemalismens principer. Kemalismen har också haft ett starkt stöd hos stora delar av folket (Karlsson 2007 s.73; Küçüközer 2007 s.15; Çelik i Howarth et al. 2000 s.193).

Çelik (i Howarth et al. 2000 s.195-196) har med hjälp av Laclaus och Mouffes diskursteori analyserat den kemalistiska diskursens utveckling från 1920-talet till och med 1990-talet i stora drag. Hon menar att kemalismen uppstod som en samhällsmyt som gav den nybildade turkiska republiken en mening där det osmanska rikets enande principer om religion och tradition byttes ut mot nationalism och republikanism.

Kemalismen byggde ursprungligen på sex principer, som först presenterades i Atatürks parti det Republikanska folkpartiet (sedermera CHP). Dessa var republikanism, nationalism, populism, etatism, sekularism och reformism eller revolutionism (Çelik i Howarth et al. 2000 s.195; Karlsson 2007 s.61; Keyman 2007 s.221). Republikanismen innebar att republiken ansågs vara den överlägsna formen för en självständig stat. Nationalismen betydde att en enad turkisk identitet som byggde på medborgarskap skapades i motsats till den fragmenterade osmanska identitet som tidigare existerat. Idén om populism innebar att makten skulle utgå från folket, och varken från en yttre kolonialmakt eller en viss befolkningsgrupp. Kemalismen har också anklagats för att hänvisa till denna princip för att dölja att det fanns klasskillnader i Turkiet (Çelik i Howarth et al.

2000 s.195; Zürcher 1997 s.189). Enligt Çelik (i Howarth et al. 2000 s.196) legitimerade kemalismen en enpartistat genom att framställa det turkiska folket som ett klasslöst folk med homogena intressen.

Zürcher anser (1997 s.190) att etatismen framför allt innebar en hög statlig intervention i ekonomin. Çelik menar (i Howarth et al. 2000 s.195) att etatismen utgjorde kärnan i revolutionismen, i vilken en revolution där massorna mobiliserades från ovan ansågs nödvändig. Enligt Zürcher (1997 s.189-190) var revolutionismen eller reformismen, som den också har kallats, en princip om att de reformprogram som Atatürk hade upprättat ständigt skulle utvecklas. Sekularismen innebar att religion och stat skildes åt och att vetenskap och teknologi ansågs stå över religionen (Çelik i Howarth et al. 2000 s.195).

Kemalismen framställde det osmanska riket som bakåtsträvande och ociviliserat i motsats till det moderna Europa. Islam definierades som det gamla rikets grundstomme och en modernisering av samhället innebar därmed med nödvändighet en avislamisering (Keyman 2007 s.220-221; Kösebalaban 2007 s.89; Sayyid 1997 s.68-69). Sayyid (1997 s.69) jämför kemalismens syn med den orientalism som härskade i Europa och som Edward Said behandlar i sitt klassiska verk *Orientalismen*. Keyman påpekar (2007 s.222) i likhet med Zürcher (1997 s.189) att den kemalistiska varianten av sekularism var *laicism*, vilket utöver ett förbud mot religiöst inflytande i politiken innebar en statlig kontroll av islam. Ett antal mystiska ordnar förbjöds och en statlig myndighet (*Directorate of Religious Affairs*) med uppgiften att reglera religiösa aktiviteter upprättades och finns än idag.

Samtidigt som kemalismen såg Europa som en förebild som representerade den moderna civilisationen var Europa fortfarande den yttre fiende som orsakat det osmanska rikets kollaps och vars ockupation Turkiet hade undvikit genom självständighetskriget 1921-1922. Europa och ”väst” fick därmed två roller i den kemalistiska diskursen, dels som civilisationen som var ett skydd mot den inre fienden islam, dels som den yttre fiende som hotade nationen och ”det turkiska” (Karlsson 2007 s.79; Kösebalaban 2007 s.90).

År 1945, sju år efter Atatürks död, tilläts för första gången andra partier än Atatürks Republikanska folkpartiet (CHP) att bildas, bortsett från ett kortvarigt experiment i slutet på 1920-talet. År 1950 kom det traditionellt muslimska och högerpopulistiska Demokratiska partiet till makten (Zürcher 1996 s.186-187, 221-222, 227). Enligt Çelik (i Howarth et al. 2000 s.197) uppstod ”demokrati” som en nodalpunkt i denna motdiskurs till kemalismen som lyckades skapa ett representativt utrymme för folkets missnöje.

Militären upplevde det Demokratiska partiets starkt islaminfluerade politik som ett hot mot sekularismen och tog 1960 makten i en kortvarig militärkupp. Kemalismen lyckades i samband med kuppen inkorporera elementet ”demokrati” i sin diskurs då kuppen motiverades med att demokratin, som ansågs nödvändigt sammanlänkad med sekularismen och modernismen, skulle återställas (Çelik i Howarth et al. 2000 s.196-197).

Çelik (i Howarth et al. 2000 s.198-199) hävdar att definitionen av kemalismen upplöstes under 1960- och 1970-talen och att kemalismen blev en flytande signifikant. Såväl högernationalister som marxister återopade

kemalismen för att rättfärdiga sin politik. Högern menade att man genom nationalismen, en av kemalismens principer, kunde modernisera landet utan att förlora vissa traditionella turkiska värden. Vänstern, å andra sidan, betraktade den kemalistiska revolutionen som ett uppror mot imperialismen och såg kemalismen som ett vapen mot den feodalism som fortfarande fanns i Turkiet. Konflikten tog sig också uttryck i våldsamma sammanstötningar (se även Kaya 2004 s.98-99, 101). Kemalismen förlorade under denna period i hög grad sin funktion som en enande diskurs.

5.2.2 Den islambaserade motdiskursen

Den islambaserade motdiskurs som är aktuell i dagens konflikt om religionens roll i politiken tog sin början under 1980-talet och växte sig stark i början av 1990-talet då Välfärdspartiet (Refah Partisi) som förespråkade politisk islam nådde stor framgång (Çelik i Howarth et al 2000 s.200-201; Keyman 2007 s.216, 223; Poulton 1997 s.191-192, 202). Det har, som nämnts ovan, funnits islambaserade motdiskurser till kemalismen vid flera tillfällen under dess historia, men i vissa perioder har motdiskurser med andra förtecken dominerat och i andra perioder har huvudentagonismen funnits mellan diskurser som alla har försökt definiera kemalismen på sitt sätt (jämför Çelik i Howarth et al. 2000 s.196-199; Keyman 2007 s.216).

I samband med militärkuppen 1980 omdefinierades den kemalistiska diskursen då militären sökte en identitetsmarkör som åter skulle kunna ena det turkiska folket och samtidigt tysta marxisterna. Det element som skulle åstadkomma ett nytt samförstånd var islam (Çelik i Howarth et al. 2000 s.199; Küçüközer 2007 s.15). Det kan tyckas motsägelsefullt att kemalismen, som förespråkar sekularism och har definierat sig som motsatsen till islamism, framhöll just religionens betydelse. Enligt Çelik (i Howarth et al. 2000, s.199) var syftet att visa på islams rationella sidor och låta dessa vägleda folket för att skapa ett samhälle i harmoni. Küçüközer anser (2007 s.15), i likhet med Yavuz (2000 s.39), att armén använde islam som ett instrument för social kontroll över vänstergrupper och aleviternas politiska rörelser. Kaya (2004 s.101) och Somer (2007 s.1276) hävdar att arméledningen uppmuntrades av USA att använda moderat islam för att stävja kommunistiska grupper och för att samtidigt, i egenskap av ett USA-vänligt muslimskt land, utgöra ett gott exempel för andra länder i Mellanöstern.

Religion framhävdes som något som skulle styra de kulturella och sociala sfärerna medan politisk islam fortfarande var relativt tabubelagt (Poulton 1997 s.181, 185). Militärregimen upprättade ett stort antal nya moskéer och statliga religiösa skolor (motsvarande gymnasier), där den statliga varianten av sunniislam lärdes ut (Küçüközer 2007 s.16). Obligatorisk religionsundervisning infördes nu i statliga skolor som enligt läroplanen skulle lära ut islamsk religion och moral i enlighet med Atatürks laicistiska principer (Poulton 1997 s.181-182). Redan vid republikens grundande ställdes religionen under statlig kontroll, men under militärregimen 1980-83 ökade statens inflytande (Somer 2007 s.1276). Küçüközer

menar (2007 s.16) att detta ledde till att islams närvaro institutionaliserades i samhället och att islamister fick ökat inflytande i olika statliga organ.

Militärens så kallade turkisk-islamiska syntes (se Zürcher 1997 s.303) kan ses som ett försök att hegemonisera den flytande signifikanten islam och tränga undan alternativa och radikala tolkningar av islam. Denna hegemoniska intervention lyckades dock inte utan fick efter några år motsatt effekt, då en motdiskurs med en alternativ tolkning av islam bildades.

Çelik menar (i Howarth et al. 2000 s.199-201) att kuppen 1980 till viss del innebar en återgång till den ursprungliga kemalistiska diskursen, eftersom partier med alternativa politiska åskådningar förbjöds i konstitutionen. Çelik hävdar att utestängandet av grupper med alternativa åsikter från partipolitiken dock framför allt medförde att dessa grupper i stället sökte nya arenor för representation. Till skillnad från 1960- och 1970-talen, då olika diskurser kämpade om att hegemonisera den flytande signifikanten kemalism, identifierade sig under 1980-talet de nya diskurserna som motståndare till kemalismen. Den kemalistiska diskursen förlorade sin ställning som mer eller mindre hegemonisk, och blev i stället en politisk diskurs bland flera.

Staten, som förknippades med kemalismen, utmålades som en fiende i alla de motdiskurser som uppkom (Gülalp 2001 s.437). Bland dessa antistatliga åskådningar växte en ny islambaserad diskurs fram. Enligt Çelik (i Howarth et al. 2000 s.200-201) blev ”demokrati” en gemensam nodalpunkt för diskurserna och ställdes i kontrast till staten. Många av de islamiska rörelserna presenterade inte några tydliga visioner om hur en demokratisk stat skulle se ut, utan framhöll endast begreppet demokrati som en protest mot den tidigare kemalistiska hegemoniseringen av begreppet.

Välfärdspartiet som tillhörde den antistatliga islamistiska diskursen bildades 1983 men hade en marginell betydelse till och med 1990-talets början då det snabbt växte i storlek. Partiet som förespråkade islams inflytande i politiken, och vars partiledare vid vissa tillfällen utlovade ett införande av sharia, upplevdes som ett hot av sekulära grupper och militären (Aydıntaşbaş 1998 s.33; Kamrava 1998 s.277, 286; Zubaida 1996 s.11). Den kemalistiska diskursen, som under militärkuppen lyft fram islam som ett grundläggande värde i samhället, omdefinierades nu och blev i stället en motpol till religion med sekularismen som nyckelord (Çelik i Howarth et al. 2000 s.201).

År 1996 var Välfärdspartiet med att bilda en koalitionsregering efter det att den tidigare regeringen efter endast tre månader fallit på grund av korruptionsanklagelser. Trots partiets försök att tona ned sin islampolitiska profil beslutade militären i februari 1997 att intervensera i politiken genom att offentligt kritisera partiet för att det lät religionen få för stort inflytande i politiken, samt genom att iscensätta en mediekampanj. Denna intervention tvingade partiet att avgå och har kallats en postmodern kupp. Året därpå förbjöds partiet av den turkiska konstitutionsdomstolen med motiveringen att dess religiösa plattform stred mot Turkiets sekulära författning (Gülalp 2001 s.433; Karlsson 2007 s.127; Kamrava s.275, 300-301; Somer 2004 s.10-11). Välfärdspartiets ledning startade sedan Dygdpartiet (Fazilet Partisi) men detta förbjöds 2001 då det ansågs vara en efterföljare till det förbjudna Välfärdspartiet. Ur Dygdpartiet bildades två partier,

dels det islamistiska Lycksalighetspartiet (Saadet Partisi) under ledning av Valfärdspartiets forne ledare Erbakan, dels det reformsinnade och mer moderat islamiska AKP under ledning av Erdoğan (Karlsson 2007 s.127-129; Somer 2004 s.8). AKP nådde snabbt stor popularitet och lyckades som första parti med radikalislamiska rötter bilda en enpartiregering efter valet 2002. AKP:s korta väg till makten har bland annat förklarats med den ekonomiska krisen 2001 som skyldes på korruption i politiska och ekonomiska eliter (Karlsson 2007 s.129; Keyman & Koyuncu 2005 s.106; Somer 2004 s.1; Somer 2007 s.1275).

Den islambaserade diskursen splittrades i två läger och det mer moderata lägret utgör idag den dominanta diskursen (Mecher 2004 s.350). Den kanske mest markanta förändringen är att AKP är mycket EU-positiva, till skillnad från Valfärdspartiet, som såg EU och väst som fiender. Även den kemalistiska diskursen, framför allt representerad av CHP bland partierna, förändrades i EU-frågan, men snarare i motsatt riktning. Konflikten om sekularism och islam kvarstår dock mellan diskurserna, och AKP framställs i den kemalistiska diskursen som ett lika stort hot som dess föregångare, då dess verkliga intention sägs vara att upprätta en islamistisk stat (Mecher 2004 s.353-354, Onar 2007; Somer 2007 s.1275).

5.3 Den diskursiva kampen idag

Antagonismen mellan sekularistiska och icke-sekularistiska grupper är som tidigare nämnts en del av en bredare antagonism mellan å ena sidan den kemalistiska diskursen och å andra sidan den islambaserade. I denna del av analysen kommer de mest centrala flytande signifikanter som är föremål för denna diskursiva kamp att identifieras. Enligt Howarth & Stavrakakis (i Howarth et al. 2000 s.15) kämpar diskurser om att bli hegemoniska genom att försöka definiera så många element eller flytande signifikanter i en diskursordning som möjligt, det vill säga göra dem till moment med en accepterad betydelse. De flytande signifikanter som jag menar dominerar antagonismen mellan den kemalistiska respektive den islambaserade diskursen är *det turkiska folket*, *demokrati*, och *EU*. Konflikten om religionens roll i politiken kan ses som en kamp om hur "sekularism" och "islam" bör tolkas, och därmed blir dessa begrepp också flytande signifikanter. I den islambaserade diskursen uttrycks definitionen av "sekularism" framför allt i dess kritik av kemalismens definition. Striden om begreppen speglas i kampen om de andra flytande signifikanternas definitioner.

5.3.1 Kemalism och politisk islam

"Kemalism" blir den nodalpunkt kring vilken den kemalistiska diskursen byggs upp. Alla moment i diskursen relateras till det överordnade momentet "kemalism" och alla ståndpunkter motiveras med principer som hänförs till kemalismen. Definitionen av kemalism har genomgått stora förändringar sedan Atatürks dagar

genom att olika moment varit framträdande under olika perioder. Sedan början av 1990-talet har ”sekularism” varit ett av de mest centrala moment som definierar kemalismen (Keyman 2007 s.220-221; Kösebalaban 2007 s.89; Sayyid 1997 s.68-69).

Den motdiskurs till kemalismen som växte fram på 1980-talet är konstruerad runt nodalpunkten ”islam”. Enligt Yavuz (2000 s.28) förenas de i övrigt fragmenterade muslimska rörelserna främst genom sitt motstånd till kemalismen som de upplever som förtryckande. Den kemalistiska diskursen och den islambaserade diskursen konstrueras som motsatser till varandra och deras innehåll är därmed ömsesidigt beroende.

5.3.2 Det turkiska folket

Kampen mellan den kemalistiska och den islambaserade diskursen rör sig inom en turkisk nationell politisk diskursordning, och målet för respektive diskurs är att dominera hela denna diskursordning. I en nationell diskurs är definitionen av nationen eller folket central, dels definitionen av vilka som tillhör folket och dels av vilka egenskaper eller intressen folket har (jämför Winther Jörgensen & Phillips 2000 s.46-47). I konflikten om religionens roll i politiken strider diskurserna om att definiera folkets egenskaper och intressen, medan frågan om vem som egentligen tillhör detta folk inte är föremål för konflikt.

I den kemalistiska diskursen och den islambaserade diskursen skapas, med Laclaus och Mouffes term, två myter om samhället och den turkiska nationen. Den kemalistiska diskursen framställer det turkiska folket som i första hand bestående av rationella sekulära republikanska medborgare och i andra hand eventuellt troende muslimer. Keyman uttrycker det som (2007 s.219) att staten (historiskt sett nära förbunden med kemalismen, *förf. anm.*) använder sekularism som ett sätt att skapa en skiljelinje mellan den offentliga sfären och den privata, samt att hänvisa alla uttryck för en religiös identitet till den senare. Küçükcan menar (2003 s.506) att den statliga ideologin (kemalismen *förf. anm.*) inte bara genomsyrar offentliga institutioner utan också sätter gränserna för var den offentliga sfären börjar och slutar. Man kan uttrycka det som att den offentliga identiteten skiljs från och överordnas den privata identiteten. Ett genomgående drag i diskursen är att staten och det offentliga har en privilegierad ställning gentemot civilsamhället och den privata sfären. Statens överordnade ställning i definitionen av kemalismen har bestått, medan diskursen genomgått flera andra förändringar (Çelik i Howarth et al. 2000 s.198-199; Keyman 2007 s.221-222, 228). Detta drag tar sig uttryck i diskursens definition av ett antal flytande signifikanter som beskrivs i de kommande styckena.

I den islambaserade diskursen framhävs det turkiska folkets muslimska identitet framför den sekulära. Den kemalistiska dikotomin mellan den offentliga medborgaren som är fri från religionens inflytande och den privata religiösa individen löses upp. Islam blir politisk då religionen influerar synpunkter som rör frågor som ekonomi och social politik. Samtidigt ifrågasätts statens kontroll över religionsutövning, till exempel slöjförbudet i universitet och andra offentliga

byggnader, och på det sättet framhålls den privata sfärens integritet (Somer 2007 s.1278).

Både den kemalistiska och den islambaserade diskursen framställer sin definition av det turkiska folket som den sanna definitionen och gör på ett sätt anspråk på att representera hela det turkiska folket. Samtidigt framställs den andra diskursen och därmed dess förespråkare som fienden eller *den Andra* trots att de enligt deras egen definition tillhör det turkiska folket. Dessa till synes motstridiga processer kan båda ses som en del av diskursernas kamp om att hegemonisera den flytande signifikanten ”det turkiska folket”. I det första fallet sker det genom att ”folket” ekvivaleras med momentet ”sekulär” i den kemalistiska diskursen, och ”utövande muslim” i den islambaserade diskursen, vilket legitimerar diskursen som representant för hela folket. Samtidigt kan den motsatta diskursen inte ignoreras och den framställs därför som *den Andra* i förhållande till det ”sanna” turkiska folket i ett försök att omkullkasta den konkurrerande definitionen av folket.

5.3.3 Demokrati

En av de mest centrala flytande signifikanter som den kemalistiska respektive den islambaserade diskursen strider om att definiera är ”demokrati”. I den turkiska politiken har ”demokrati” blivit ett element som är nödvändigt för en diskurs att definiera för att dess politiska idéer ska kunna rättfärdigas.

I den kemalistiska diskursen blir kriteriet om en sekulär stat överordnade andra kriterier för en demokrati. Kravet om att politiken bör hållas fri från religiöst inflytande anses så fundamentalt att andra inskränkningar i demokratin i vissa fall anses nödvändiga. Samtidigt innebär kemalismens tolkning av sekularism inte att stat och religion är helt frånskilda och en statlig kontroll av religionen förespråkas (Somer 2007 s.1276). Den kemalistiska diskursen angående demokrati byggs upp runt hotet från islam och detta motiverar den statliga kontrollen av islam, som anses kunna utvecklas till politisk islam om fullständig religiös frihet råder. Man kan uttrycka det som att ”sekularism” blir ett av de främsta moment som kopplas till ”demokrati” medan ”politisk islam” sätts i en motsatsställning till ”demokrati”.

Idén om individens frihet både framhålls och sätts på undantag i den kemalistiska diskursen. Å ena sidan anses individens politiska frihet behöva skyddas från religiösa dogmer, men å andra sidan anses en begränsning av yttrande- och associationsfriheten nödvändig just för att förhindra religionens inflytande (Keyman 2007 s.218, 222; Somer 2007 s.1277).

Staten framställs som den viktigaste aktören när det gäller att bevara demokratin, medan det politiska samhällets och civilsamhällets roller som demokratins väktare nedtonas. Rättsväsendet ges en roll som försvarare av demokratin, bland annat genom förbudet mot att bära slöja i offentliga institutioner, vilket motiveras med att man vill förhindra att ett socialt tryck uppstår på icke-religiösa individer att anpassa sig till muslimska seder. Den konstitutionella domstolen har befogenhet att förbjuda partier som de anser strida

mot den sekulära konstitutionen. Även militären har i den kemalistiska diskursen en privilegierad status som en yttersta garant för demokratin (Kamrava 1998 s.275-276; Keyman 2007 s.215-216).

Stabilitet och enhet framställs som nödvändigt för att upprätthålla en sekulär och därmed demokratisk stat och på så sätt legitimeras de åtgärder som i motdiskursen anses odemokratiska. Yavuz anser (2000 s.26-27) att kemalismen ser sociala, kulturella och politiska skillnader som ett hot mot nationell enhet och i förlängningen demokrati. Kaya menar (2004 s.146-147) att den kemalistiska staten historiskt sett har använt två motsatta tillvägagångssätt för att genomföra moderniseringsprojektet, ”disciplin” genom lagar och ”frihet” genom reformer. Han menar att ”disciplin” har haft överhanden allt sedan kuppen 1980.

Den islambaserade diskursens definition av den flytande signifikanten ”demokrati” skiljer sig i hög grad från den kemalistiska definitionen. Även om AKP idag framställer en i huvudsak sekulär stat som önskvärd, till skillnad från den mer radikala diskurs Valfärdspartiet representerade, förespråkas en islaminfluerad värdekonserverativ politik (Somer 2007 s.1278). Islam framställs inte som ett hot mot demokratin utan ställs i ett positivt förhållande till begreppet. Individens frihet betonas även i den islambaserade diskursen om demokrati men här definieras det som individens rätt att fritt uttrycka sin religion, exempelvis genom att bära slöja, i alla sammanhang. Enligt Somer (2007 s. 1277) betonar AKP samtidigt kollektivets betydelse i form av religiösa nätverk.

Statens roll nedtonas i diskursen samtidigt som den religiösa sfären och civilsamhället betonas. AKP utmålar dock inte staten som en fiende på samma sätt som Valfärdspartiet gjorde vilket är naturligt då det genom sin regeringsposition utövar kontroll över vissa statliga institutioner. Kritik riktas dock fortfarande mot det som har kallats ”den djupa staten”, det vill säga nätverk inom förvaltning och militär som åtnjuter informell makt och som historiskt sett har anslutit sig till den kemalistiska diskursen (Karlsson 2007 s.77, 128).

5.3.4 EU

Synen på EU är det område där förändringen av den islambaserade diskursen efter Valfärdspartiets fall har varit tydligast. Den starkt EU- och västfientliga diskurs som Valfärdspartiet tillhörde, har hos AKP övergått i en positiv framställning av EU som har inneburit ett antal påskyndade reformer i syfte att nå upp till kriterierna för ett medlemskap (Mecham 2004 s.353-354). CHP, det parti som främst representerar den kemalistiska diskursen, var under Valfärdspartiets tid det mest EU-positiva partiet, men blev efter AKP:s regeringstillträde mer EU-kritiskt och anklagar idag AKP för att ge efter för krav som går emot nationens intressen (Karlsson 2007 s.75-77).

Synen på EU kan koppas till synen på modernitet och även individens frihet. Valfärdspartiet utmålade kemalismen och dess betoning på västerländsk sekulär modernism som ett förtryck av en islamsk identitet och EU blev en symbol för den västerländska imperialism som kemalismen ansågs stå i förbund med (Kamrava 1998 s.289-290; Somer 2004 s.9).

När Valförbundet förbjöds och den islambaserade diskursen upplevde en kris började de mer moderata fraktioner som sedan blev AKP att i stället se ett EU-medlemskap som en möjlighet att stå emot kemalismens hegemoni (Keyman & Koyuncu 2005 s.119, Somer 2004 s.26, 30). De åtalsfall i Europadomstolen för mänskliga rättigheter där beslöjade kvinnor åtalat den turkiska staten för brott mot religionsfriheten sågs nu som uttryck för ett Europa där individens religiösa frihet värnades. Man kan uttrycka det som att både den kemalistiska och den islambaserade diskursen har inkorporerat element från västerländsk liberalism eller modernism men tolkat dem på olika sätt. Individens frihet framhålls av båda, men i kemalismens fall definieras den som friheten att tänka och handla rationellt utan inflytande från religiösa dogmer, medan det i det andra fallet definieras som friheten att få uttrycka sin religiösa tro (Keyman & Koyuncu 2005 s.109-110).

Synen på EU-medlemskapet kan också kopplas till den ekonomiska politik som förespråkas i diskurserna. Den islambaserade diskursen framhåller den fria marknadens betydelse och ser ett EU-medlemskap som en garant för denna princip, medan den kemalistiska diskursen framställer en viss grad av protektionism som nödvändig, vilket gör ett medlemskap problemfyllt (Öniş & Keyman 2003 s.99, 105; Somer 2007 s.1282). Den islambaserade diskursen kan sägas vara inspirerad av en dominant nutida europeisk diskurs där statens roll nedtonas och ekonomisk frihet och kulturell pluralism framhålls (Gülalp 2001 s.435). Den kemalistiska diskursen bär drag av den europeiska diskurs som dominerade före andra världskriget där protektionism och nationalstatens enhet betonades.

5.4 Antagonismens uppkomst: identitetskonflikter

I detta avsnitt kommer orsaker till konfliktens uppkomst samt förklaringar till innehållet i respektive diskurs att undersökas. Då konflikten kan ses som en islambaserad motdiskurs ifrågasättande av den kemalistiska diskursens hegemoniska ställning kommer analysen av orsakerna bakom konflikten i stor utsträckning att vara en analys av orsakerna till motdiskursens uppkomst. Laclau och Mouffe menar att antagonismer mellan diskurser uppkommer genom att de identiteter de beskriver hamnar i konflikt med varandra. Syftet i detta avsnitt är att analysera vilka identitetskonflikter som har gett upphov den islambaserade motdiskursen och undersöka orsakerna bakom identitetskonflikterna.

Den kemalistiska diskursen och den islambaserade diskursen opererar inom olika diskursordningar och jag anser att det har uppkommit antagonismer inom vissa av dessa. De diskursordningar som behandlas är den sociokulturella och den socioekonomiska, och de kopplas båda till den politiska konflikten mellan huvuddiskurserna.

5.4.1 Den sociokulturella diskursordningen: religion och status

Antagonismen mellan den kemalistiska diskursen och den islambaserade kommer också till uttryck i en sociokulturell diskursordning. Somer menar (2007, s.1275-1276) att konflikten som tog sig uttryck i demonstrationerna våren 2007 i första hand är en konflikt i den sociokulturella sfären mellan två grupper av medelklassen, dels den sekulära och dels den nya moderat muslimska. Även Gülalp talar om (2001, s.442-444) en konflikt mellan två segment av medelklassen som han menar bottnar i en statuskonflikt. Gülalp menar att den kemalistiska diskursen historiskt sett har ekvivalerat modernitet med sekularism och västerländsk kultur. Denna hegemoni upplöstes i och med modernismens globala kris, då den västerländska kulturens status som en universell civilisation höjd över andra ifrågasattes och i stället började betraktas som en regionalt förankrad kultur bland flera i världen. Även Çelik (i Howarth et al. 2000 s.201) talar om upplösningen av kemalismens hegemonisering av ”modernism”.

Enligt Gülalp var termen ”islamistisk intellektuell” en omöjlighet före 1980-talet i Turkiet, då intellektuell och bildad likställdes med västerländsk. Under 1980-talet började utövande muslimer att ge ut intellektuella skrifter som diskuterade politiska frågor utifrån en islamsk synvinkel. Gülalp förklarar, i likhet med Poulton (1997 s.194), uppkomsten av muslimska intellektuella rörelser som en del av den postmoderna globala rörelsen. I Turkiet drog rörelserna till sig människor från den professionella välutbildade medelklassen. Människor från andra samhällsgrupper började också studera då konservativa muslimska entreprenörsfamiljer i centrala Turkiet fick en bättre ekonomisk ställning under marknadsliberaliseringen efter militärregimen.

Göle menar (1996 s.16-17) i likhet med Gülalp att den kemalistiska definitionen av modernism började ifrågasättas under 1980-talet. I likhet med andra sociala rörelser som uppstod som ett svar på modernismens essentialistiska syn gav de nya politiska muslimska rörelserna en röst åt förtryckta identiteter. Kvinnans frigörelse som hade intagit en central position i den kemalistiska diskursen redan vid republikens grundande fick i denna nya islamska modernism en ny tolkning. Medan kemalisterna menade att kvinnan i princip borde likställas med mannen såväl gällande sysslor som politiska rättigheter, förespråkade den islamska rörelsen en könsuppdelning där kvinnan hörde till den privata sfären och mannen till den offentliga. Samtidigt påpekar Göle (1996 s.84), i likhet med Arat (2005 s.109), att många kvinnor var aktiva i rörelsen och kämpade för rätten att både uttrycka sin religion, exempelvis genom att bära slöja, och studera på universitet. Dessa kvinnor förespråkade en särartsfeministisk linje då de betonade att kvinnors egenskaper gjorde dem mer lämpliga att ta hand om hemmet, men de tog samtidigt själva plats i det offentliga rummet genom att organisera sig politiskt.

Med Laclaus och Mouffes termer kan man tolka den sociokulturella konflikten som att individer som identifierade sig med subjektspositionen eller identiteten ”utövande muslimer” och som började studera upplevde att deras subjektsposition som intellektuella hindrades av den kemalistiska diskursen, som likställde intellektuell med sekulär. Under militärkuppen 1980 då den turkisk-islamska

syntesen infördes i den kemalistiska diskursen som ett försök att hegemonisera ”islam” uppmuntrades på ett sätt islams spridning i utbildningsväsendet, men det var endast den statligt definierade typen av islam som inte gjorde anspråk på politiskt inflytande som förespråkades. Alternativa tolkningar av islam ansågs inte kompatibla med den sekulära kemalistiska staten. Debatten om slöjförbudet var ett talande exempel för denna konflikt. Den nya islambaserade diskurs som uppstod under senare delen av 1980-talet och som kom att representeras av Valfärdspartiet skapade en ny identitet genom att överbrygga klyftan mellan ”intellektualitet” och ”politisk islam”.

5.4.2 Den socioekonomiska diskursordningen: centrum och periferi

Konflikten mellan den kemalistiska och den islambaserade diskursen kan också sägas vara relaterad till en diskursordning rörande människors socioekonomiska status. Vissa forskare ser utbredningen av muslimska politiska rörelser som periferins protest mot den kemalistiska elitens dominans (Gülalp 2001 s.434; Kamrava 1998 s.280-281; Yavuz, 2000, s.22). Yavuz (2000, s.23-24) menar att Turkiet har styrts av den politiska elit som bildades i samband med Atatürks grundande av republiken. Enligt Yavuz har denna elit kämpat för att upprätthålla kemalismen som den styrande ideologin i Turkiet och använt Atatürks principer för att försvara sina egen privilegierade ställning.

Gülalp nyanserar (2001 s.434-435) de centrum- och periferiteorier som fokuserar antingen på konflikten mellan elit och massor eller mellan den gamla och den nya medelklassen. Enligt Gülalp vann den muslimska rörelsen och Valfärdspartiet under 1980- och 1990-talen anhängare i perifera segment av alla samhällsklasser. Dessa gruppers varierande intressen hade det gemensamt att de skilde sig från den kemalistiska statens intressen och de kunde därför förenas i en antistatlig diskurs med ledordet islam.

Enligt Gülalp förde (2001 s.435-439) regeringen under 1960- och 1970-talen en protektionistisk ekonomisk politik som baserades på importsbaserade industrialisering (ISI), där teknologi, kapitalvaror och råvaror importerades och de slutliga produkterna tillverkades lokalt för den inhemska marknaden. Denna politik ledde till tillväxt för storstadsbaserade moderna storskaliga industrier, men hotade samtidigt att slå ut små traditionella företag i småstäder. Den ekonomiska liberaliseringen på 1980-talet medförde en kraftig tillväxt bland dessa småskaliga företag i Anatolien och en ny grupp av småkapitalägare växte fram. Staten fortsatte dock att ha stort inflytande i ekonomin, men inte längre genom rutinmässiga byråkratiska procedurer utan genom nätverk baserade på klientelism. Många väletablerade storföretag i Istanbul som tillhörde det mäktiga TÜSIAD (den Turkiska föreningen för företagare och affärsmän) hade etablerat nära kontakter med personer i den politiska administrationen och lyckades upprätthålla en stark position på marknaden även efter liberaliseringen.

I början på 1990-talet var Valfärdspartiet, som ännu inte suttit vid makten, ett av de få partier som inte hade utsatts för korrupsionsanklagelser (Poulton 1997 s.192). Enligt Gülalp (2001 s.439-440) framställde sig partiet som det enda sanna

marknadsliberala partiet och framhöll en rättvis ekonomisk ordning bestående av småföretagare som sitt ideal, i motsats till den dåvarande ordningen där räntesökande (*rent-seeking*) storföretag genom sina band till staten sades exploatera folket. Gülalp menar att små och medelstora företag upplevde sig vara missgynnade dels på grund av klientelismen mellan staten och storföretagen och dels eftersom de i egenskap av underleverantörer upplevde sig oskyddade mot exploatering från storföretagens sida. 1990 bildade dessa företag det islamska MÜSIAD (Föreningen för självständiga företagare och affärsmän) som ett alternativ till TÜSIAD. I den antistatliga islambaserade motdiskurs till kemalismen som MÜSIAD och Valfärdspartiet representerade kopplades ekonomisk rättvisa till islam genom vad som kan kallas en muslimsk version av Webers protestantiska etik. MÜSIAD:s första ledare Yazar uttryckte det som att målet för en muslim är att få Allahs nåd och att ekonomisk utveckling endast är ett medel för att nå dit, inte ett mål i sig (Gülalp 2001 s.440). MÜSIAD jämför sin ekonomiska modell med de sydostasiatiska ekonomier där marknadsekonomi kombineras med kollektivistiska och traditionella värden (Keyman & Koyuncu 2005 s.118; Keyman 2007 s.227).

Gülalp menar (2001 s.441-442) att den islambaserade diskursen inte endast fick inflytande i den nya perifera kapitalägande grupp som beskrivits ovan, utan även i perifera segment av arbetarklassen. Under 1980-talet ökade den urbanisering som tagit sin början på 1960-talet och befolkningstillväxten i städerna var 70 % mellan 1980 och 1990. Fattiga områden i storstädernas utkanter växte fram och trots expansionen av småföretag minskade arbetarnas reallöner medan inkomstklyftorna ökade. Dessa arbetare var till skillnad från arbetarna i storindustrin inte organiserade. Gülalp anser, i likhet med Öniş och Keyman (2003 s. 102), att det socialdemokratiska partiet med sin kemalistiska diskurs inte lyckades vinna stöd hos denna perifera del av arbetarklassen, eftersom kemalismen förknippades med staten. Den nationalism och socialism som förespråkades sågs som en del av statens toppstyrda moderniseringsprojekt.

Gülalps analys visar hur staten utmålas som en fiende i den islambaserade diskursen och hur grupper av olika anledningar identifierade sig med denna diskurs. Småföretagarna upplevde att statens intervention i ekonomin var negativ och ville se en ökad liberalisering. Samtidigt upplevde de sig i sin roll som underleverantörer, i likhet med arbetarna, övergivna av staten och utlämnade till storföretagens exploatering. I det ena fallet ingrep staten i för hög grad, i det andra fallet för låg, men dessa båda synsätt förenades i den statskritiska diskursen. Gülalp visar hur en religiös identitet kopplas till ekonomiska intressen i diskursen. Till skillnad från den konflikt som uppstod mellan olika segment av medelklassen, som Gülalp hänför till sociokulturell status, spelar den socioekonomiska diskursen en central roll när det gäller konflikten mellan centrala och perifera grupper bland kapitalägarna och arbetarna.

Enligt Laclau och Mouffe (2001 s.125) uppstår antagonismer genom att en identitet och de intressen som uttrycks i diskursen runt identiteten hindras av andra diskurser. När det gäller småföretagarna kan man uttrycka det som att deras identitet som småföretagare kom i konflikt med den ekonomiskpolitiska diskurs som var del av den kemalistiska diskurs som genomsyrade staten. Den identitet

som företagare som framställdes i den kemalistiska diskursen utgick från storföretag i storstadsregionen och det var deras intressen som tillgodosågs i den konkreta politiken, det vill säga den materiella delen av diskursen. De arbetare som ansåg att deras ekonomiska välfärd var hotad och att de blev exploaterade tilltalades av den islambaserade diskursen, eftersom den lyfte fram välfärd och på olika sätt pekade ut staten som ansvarig för arbetarnas dåliga situation

Den islambaserade diskursen framställer staten som orsaken till de perifera gruppernas ogynnsamma ställning, men på delvis motstridiga sätt. I Välfärdspartiets politiska plattform framställs ett kapitalistiskt system på två motsatta sätt och kallas i det ena fallet ”kapitalism” och i det andra fallet ”en marknad fri från statligt inflytande”. ”Kapitalism” framställs i en skrift från 1995 som bärande på ”mikrober” vilka bland annat ger upphov till ”sjukdomarna” hunger, fattigdom, höga priser, inflation, korruption, bakåtsträvande och exploatering (Kamrava 1998 s.288). Denna framställning skulle kunna motivera ökade satsningar på välfärd, det ledord som gav namn åt partiet, och som kan sägas överensstämma med de intressen som formats hos de oorganiserade arbetarna. Detta synsätt implicerar en kritik mot en stat som har misslyckats med att skydda sina medborgare från kapitalismen. I det politiska system kallat ”en rättvis ordning” som föreslås av Välfärdspartiet framhålls å andra sidan en ekonomi utan statlig intervention som lösningen på problemen med inflation, arbetslöshet, det låga välståndet och statsskulden. Den enda uppgift staten bör ha är att förhindra bildandet av monopol, en syn som tilltalade de småföretag som ogillade monopolsituationen. Hur ”kapitalism” skiljer sig från denna modell uttrycks dock inte tydligt (Kamrava 1998 s.288-289).

Anhängarna till den islambaserade diskursen upplevde att deras intressen blev tillgodosedda i denna antistatliga diskurs, trots att statens politik och marknadsliberaliseringen har påverkat dem på delvis motsatta sätt (Gülalp 2001 s.445).

6 Slutsats

Den konflikt mellan den sekularistiska diskursen och den icke-sekularistiska som bland annat har tagit sig uttryck i demonstrationerna inför presidentvalet våren 2007 kan sägas vara del av en mer omfattande politisk splittring mellan en kemalistisk diskurs och en islambaserad diskurs. De flytande signifikanter som är relaterade till frågan om religionens roll i politiken och idag är föremål för den diskursiva kampen är framför andra *det turkiska folket*, *demokrati*, och *EU*. Ett genomgående drag hos den kemalistiska diskursen är att staten framställs som överordnad civilsamhälle och religiösa institutioner. Detta kommer också till uttryck i att nationens enhet sätts före pluralism, då ett främjande av skillnader anses hota stabiliteten, vilken i sin tur är nödvändig för att upprätthålla demokrati. Den islambaserade diskursen framhåller individens frihet gentemot staten, men betonar samtidigt kollektivets betydelse med hänvisning till islam. I den kemalistiska diskursen betonas också individens frihet, men gentemot religionens inflytande, och staten ses i stället som en garant för denna frihet.

Den kemalistiska diskursen har historiskt sett haft en mer eller mindre hegemonisk ställning. Under 1960- och 1970-talen blev kemalismen en flytande signifikant då en högerdiskurs och en vänsterdiskurs stred om att definiera kemalismen. Militären, som var influerad av den antikommunistiska diskurs som USA strävade efter att sprida i Mellanöstern, utförde 1980 en militärkupp. Denna kan ses som ett försök att tysta vänsteridéer och i stället införa islam som ett enande moment i diskursen om det turkiska folket. Den tolkning av islam som framfördes var även ett försök att hegemonisera den flytande signifikanten islam genom statlig kontroll av bland annat utbildning. Detta ledde till att individer som identifierade sig med en alternativ tolkning av islam upplevde att deras religiösa identitet hindrades.

Kemalismen hade också sedan tidigare hegemoniserat sin definition av ”modernism”, i vilken begreppet ekvivalerades med sekularism och västerländsk rationell individualism. Under 1980-talets marknadsliberalisering förbättrades den ekonomiska ställningen för småföretagarfamiljer i centrala Turkiet, vilka identifierade sig med en värdekonservativ muslimsk sociokulturell diskurs. Då fler från denna grupp började studera vid universitetet upplevde de att deras nya identitet som intellektuella hindrades av deras religiösa eller kulturell identitet, på grund av den kemalistiska diskursens ekvivalering av ”intellektuell” och ”sekulär”. Ett tydligt uttryck för identitetskonflikten var frågan om förbudet av att bära slöja i universitetsbyggnader. Kemalismens hegemonisering av modernitet och intellektualitet upplöstes i den nya islambaserade diskurs som uppkom under 1980-talet och som kan sägas ha skapat en ny identitet som modern intellektuell utövande muslim. Denna nya diskurs inspirerades av den globala postmoderna

diskurs som ifrågasatte den västerländska liberalismens anspråk på att vara en universell överlägsen civilisation.

Kemalismens hegemoni medförde också en identitetskonflikt inom den socioekonomiska diskursordning där ekonomiska intressen skapas. De små och medelstora företag som växte fram under 1980-talet, och som utgjorde ett perifert segment av gruppen av kapitalägare, upplevde att deras intressen hindrades av den statliga ekonomiska politik som favoriserade urbana storföretag och som var en del av den kemalistiska diskursen. Samtidigt upplevde de sig i egenskap av underleverantörer exploaterade av storföretagen själva, vilket antydde ett missnöje med statens frånvaro. I den islambaserade diskursen utmålades staten som en fiende vars interventioner i den fria marknaden orsakade orättvisa. Samtidigt utmålades även kapitalismen som ursprunget till ekonomisk orättvisa. I denna anti-statliga diskurs skapades en ny identitet inspirerad av den socioekonomiska diskurs som dominerade i de sydostasiatiska snabbt växande ekonomierna. En symbios mellan marknadsekonomi och kollektivistiska religiösa värderingar som tog avstånd från kapitalismens girighet uppstod.

Den kemalistiska diskursen kan sägas vara influerad av den diskurs som dominerade i Europa under tiden för kemalismens uppkomst. Denna betonade ekonomisk protektionism och var färgad av en syn på den västerländska kulturen som överlägsen andra. Den nuvarande islambaserade diskursen kan sägas vara influerad av en av de dominerande diskurserna i dagens Europa, där dels marknadsliberalism, dels kulturell och religiös pluralism framhålls. Denna diskurs är i sin tur del av den globala postmoderna diskurs där vedertagna begrepp som ”nationalstat” och ”modernism” ifrågasätts.

Dagens islambaserade diskurs har i och med AKP:s regeringsställning fått en mer dominant ställning än under Valförspartiets tid. Den kemalistiska diskursen dominerar fortfarande armén, rättsväsende och delar av byråkratin, men har förlorat den tydliga positionen som dominant diskurs. AKP:s storseger 2007, och det faktum att militärens hot om intervention aldrig blev omsatt i praktiken, tyder på att den islambaserade diskursen har börjat inta en dominant ställning och att den kemalistiska diskursen är på väg att bli en motdiskurs. Hur innehållet i diskurserna och maktförhållandet mellan dem kommer att se ut om några år får framtiden dock utvisa.

7 Referenser

- Arat, Yeşim, 2005. *Rethinking Islam and Liberal Democracy: Islamist Women in Turkish Politics*. Albany: State University of New York Press.
- Aydıntaşbaş, Aslı, 1998. "The Malaise of Turkish Democracy", *Middle East Report*, No. 209: "Behind the Ballot Box: Authoritarian Elections and Oppositional. Strategies in the Middle East", s. 32-35. <http://links.jstor.org/sici?sici=0899-2851%28199824%290%3A209%3C32%3A2MOTD%3E2.0.CO%3B2-W>. 28 december 2007.
- BBC News, 2007a. "Profile: Recep Tayyip Erdogan". 18 juli 2007. <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/6900616.stm>. 3 januari 2008.
- BBC News, 2007b. "Q&A: Turkey's presidency battle". 28 augusti 2007. <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/6615627.stm>
- Bonniers Svenska Ordbok, 2002. Åttonde upplagan. Stockholm: Albert Bonniers Förlag AB.
- Çelik, Nur Betül, 2000. "The Constitution and Dissolution of the Kemalist imaginary", s. 168-204 i Howarth, David – Norval, Aletta J. – Stavrakakis, Yannis. *Discourse Theory and Political Analysis. Identities, Hegemonies and Social Change*. Manchester: Manchester University Press.
- The Economist, 2007a. "Europe: Secularism v democracy; Turkey", vol. 383, no. 8527, s. 39.
- The Economist, 2007b. "Europe: Secularists' lament; Turkey and Islam", vol. 384, no. 8548, s. 44.
- Gustavsson, Jakob - Tallberg, Jonas (red.), 2006. *Internationella relationer*. Lund: Studentlitteratur.
- Göle, Nilüfer, 1996. *The Forbidden Modern: Civilization and Veiling*. Ann Arbor: The University of Michigan Press.
- Gülalp, Haldun, 2001. "Globalization and Political Islam: The Social Bases of Turkey's Welfare Party", *International Journal of Middle East Studies*, vol. 33, no. 3, s. 433-448.
- Howarth, David, 2000. *Discourse*. Buckingham: Open University Press.
- Howarth, David – Norval, Aletta J. – Stavrakakis, Yannis, 2000. *Discourse Theory and Political Analysis. Identities, Hegemonies and Social Change*. Manchester: Manchester University Press.
- Hughes, Kirsty, 2007. "Turkey politics: Abdullah Gul elected president", EIU ViewsWire. New York: Aug 30, 2007. <http://proquest.umi.com.ludwig.lub.lu.se/pqdlink?did=1368005471&sid=2&Fmt=3&clientId=53681&RQT=309&VName=PQD>. 4 januari 2007.
- Kamrava, Mehran, 1998. "Pseudo-Democratic Politics and Populist Possibilities: The Rise and Demise of Turkey's Refah Party", *British Journal of Middle Eastern Studies*, vol. 25, no. 2, s. 275-301.

- Karlsson, Ingmar, 2007. *Europa och turken*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Kaya, Ibrahim, 2004. *Social Theory and Later Modernities: The Turkish Experience*. Liverpool: Liverpool University Press.
- Keyman, E. Fuat, 2007. "Modernity, Secularism and Islam: The Case of Turkey", *Theory Culture & Society*, vol. 24, no. 2, s. 215-234.
- Keyman, E. Fuat - Koyuncu, Berrin, 2005. "Globalization, alternative modernities and the political economy of Turkey", *Review of International Political Economy*, vol. 12, no.1, s. 105-128.
- Kinnvall, Catarina, 2006, "Postmodernism", s. 121-138 i Gustavsson, Jakob – Tallberg, Jonas (red.) *Internationella relationer*. Lund: Studentlitteratur.
- Kösebalaban, Hasan, 2007. "The Permanent "Other"? Turkey and the Question of European Identity", *Mediterranean Quarterly*, vol. 18, no. 4, s. 87-111. Duke University Press.
- Küçükcan, Talip, 2003. "State, Islam, and religious liberty in modern Turkey: Reconfiguration of religion in the public sphere", *Brigham Young University Law Review*, vol. 2003, no. 2, s. 475-506.
- Küçüközer, Mehmet, 2007. Civil Society. A Proposed Analytical Framework For Studying its Development Using Turkey as a Case Study. Messina: Università degli Studi di Messina. <http://www.cirsdig.it/Pubblicazioni/Kucucozer.pdf>. 28 november 2007.
- Laclau, Ernesto – Mouffe, Chantal, 2001. *Hegemony and Socialist Strategy: Towards a Radical Democratic Politics*. Andra upplagan. London & New York: Verso.
- Mecham, R Quinn, 2004. "From the ashes of virtue, a promise of light: the transformation of political Islam in Turkey", *Third World Quarterly*, vol. 25, no. 2, s. 339-358.
- Norstedts Stora engelsk-svenska ordbok, 2000. Tredje upplagan. Stockholm: Norstedts Ordbok.
- Onar, Nora, 2007. "Commentary: Turkish false dicotomies", *Middle East Times*. 12 juni 2007. <http://www.commongroundnews.org/article.php?id=21161&lan=en&sid=1&sp=0>. 18 december 2007.
- Poulton, Hugh, 1997. *Top Hat, Grey Wolf and Crescent: Turkish Nationalism and the Turkish Republic*. London: Hurst & Company.
- Sayyid, Bobby S., 1997. *A Fundamental Fear: Eurocentrism and the Emergence of Islamism*. London & New York: Zed Books Ltd.
- Somer, Murat, 2007. "Moderate Islam and Secularist Opposition in Turkey: implications for the world, Muslims and secular democracy", *Third World Quarterly*, vol. 28, no. 7, s. 1271-1289.
- Somer, Murat, 2004. "Muslim Democrats in the Making? Explaining Turkey's AKP", Paper presented at the Annual Convention of the International Studies Association, Montreal, Quebec, Canada, 17-20 mars 2004. <http://portal.ku.edu.tr/~musomer/>. 5 december 2007.
- Spiegel Online, 2007, "Die alten Probleme lauern nach den Neuwahlen", 19 juli 2007. <http://www.spiegel.de/politik/ausland/0,1518,495182-2,00.html>. 19 december 2007.

- Svenska Akademiens ordlista över svenska språket, 2006. Stockholm: Svenska Akademien.
- Winther Jörgensen, Marianne – Phillips, Louise, 2000. *Diskursanalys som teori och metod*. Lund: Studentlitteratur.
- Zubaida, Sami, 1996. "Turkish Islam and National Identity", *Middle East Report*, No. 199: "Turkey: Insolvent Ideologies, Fractured State", s. 10-15. <http://links.jstor.org/sici?sici=0899-2851%28199604%2F06%290%3A199%3C10%3ATIANI%3E2.0.CO%3B2-O>. 6 december 2007.
- Zürcher, Erik J., 1997. *Turkey: A Modern History*. London & New York: I.B. Tauris & Co Ltd.
- Yavuz, M. Hakan, 2000. "Cleansing Islam from the Public Sphere" *Journal of International Affairs*, vol. 54, no. 1, s. 21-42.
- Öniş, Ziya – Keyman, E. Fuat, 2003. "A New Path Emerges", *Journal of Democracy*, vol. 14, no. 2, s. 95-107.
- Özdalga, Elisabeth, 2005. "Terrorns politiska ansikte", *Svenska Dagbladets nätutgåva*. 15 augusti 2005. http://www.svd.se/kulturnoje/understrecket/artikel_447529.svd. 15 december 2007.